

К-14038
П 258 866

К-14038

МІНІСТЕРСТВО
ВИЩОЇ І СЕРЕДНЬОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ УРСР

**ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

№ 38

СЕРІЯ НАУКОВОГО КОМУНІЗМУ

ВИПУСК 5

ВИДАВНИЦТВО ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

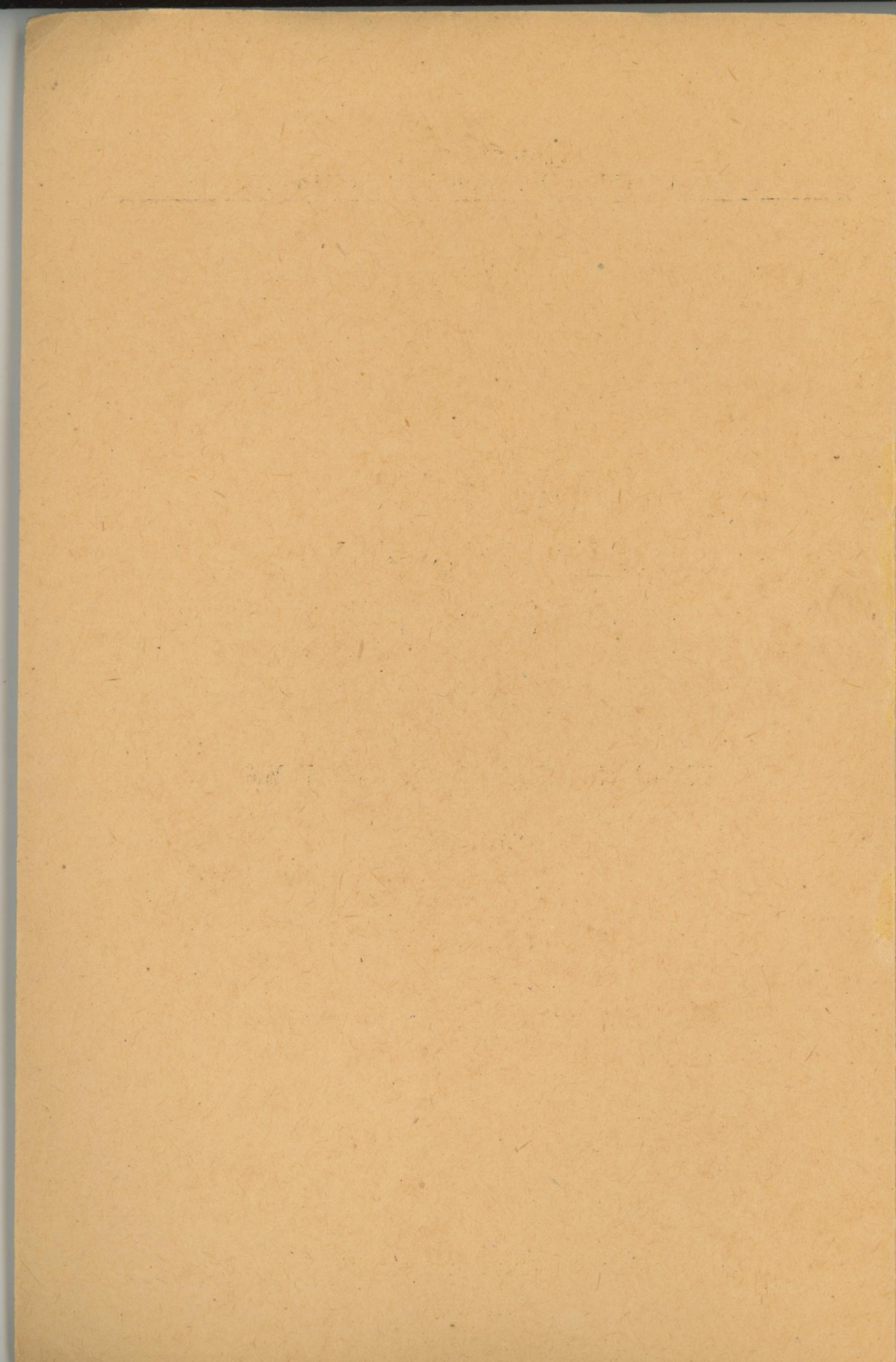
44 коп.

V.N. Karazin Kharkiv National University

00271259

4

МІНІСТЕРСТВО
ВИЩОЇ І СЕРЕДНЬОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ УРСР

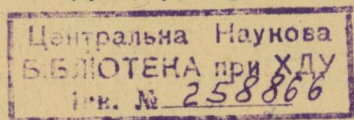
ВІСНИК ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

№ 38

СЕРІЯ НАУКОВОГО КОМУНІЗМУ

ВИПУСК 5

К-14038

ВИДАВНИЦТВО
ХАРКІВСЬКОГО ОРДЕНА ТРУДОВОГО ЧЕРВОНОГО ПРАПОРА
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ О. М. ГОРЬКОГО
Харків 1970

Редакційна колегія:

доц. *М. І. Сазонов* (відповідальний редактор), доц. *В. І. Астахова*,
доц. *М. М. Копаниця*, доц. *А. Д. Мацина*, доц. *Б. К. Решетняк*.

038825

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЖЕРЕЛА І СУТЬ СОЦІАЛЬНИХ ВІДМІННОСТЕЙ ВСЕРЕДИНІ РОБІТНИЧОГО КЛАСУ

*Б. К. Решетняк,
Г. Ф. Рум'янцев*

Питання про внутрікласові відмінності в соціалістичному суспільстві у порівнянні з питанням про класові відмінності менше вивчене. Воно складніше через те, що містить у собі в більшій мірі приховані явища, процеси внутрішнього порядку.

Розглядаючи питання про соціальні відмінності всередині робітничого класу, треба враховувати, що клас являє собою структурну цілісність, в якій соціальні відношення існують у зв'язку з соціальними шарами, групами, людьми як їх носіями, тобто слід пам'ятати про діалектичну єдність речі й відношення. «Відношення існує як відношення речей, — відмічається у філософській енциклопедії, — але й речей нема поза відношенням» [9, 183]. Виходячи з цього, соціальні відмінності всередині робітничого класу можна розглядати лише в тісному зв'язку з соціальними групами і всією системою відносин.

Досліджуючи соціальні відмінності всередині робітничого класу, різні автори виділяють як критерій одну з ознак, один з факторів соціальних відмінностей. Одні з них критерієм внутрікласових соціальних відмінностей вважають неоднаковість внеску в розвиток власності [див. 4, 51], інші — відмінності в кваліфікації та освіті [див. 10, 38], треті — відмінності у кваліфікації і культурно-технічному рівні. «В умовах панування соціалістичних суспільних відносин і будівництва комунізму саме різний культурно-технічний і виробничо-кваліфікаційний рівень окремих груп всередині робітничого класу стає головним критерієм внутрікласових відмінностей у робітничому класі», — пише В. М. Кисельов [3, 76].

Не викликає сумніву той факт, що внесок різних робітників у розвиток власності і виробництва неоднаковий, що існують відмінності в кваліфікації, культурно-технічному рівні та ін. Однак навряд чи можна обмежитись хоч однією з цих ознак як критерієм соціальних відмінностей всередині робітничого класу.

Рівень кваліфікації є важливою ознакою соціальних відмінностей всередині робітничого класу. З ним пов'язані інші соціальні ознаки: рівень матеріальних доходів, освіти. Але відмінності в кваліфікації не можна брати як головний фактор, що визначає внутрікласові соціальні відмінності, бо через них не визначається зв'язок внутрікласової структури з системою виробничих відносин.

Рівень кваліфікації обумовлюється не тільки соціально-економічними факторами, але й індивідуальними особливостями людини, що не становлять змісту соціальних відмінностей. Крім того, загальний рівень кваліфікації даної групи робітників об'єктивно визначається потребою виробництва і обумовлюється мірою технічної оснащеності праці. Існує тісний зв'язок між змістом праці і кваліфікацією робітника. Зміна змісту праці безпосередньо впливає на зміну кваліфікації. Вимоги до кваліфікації робітника значною мірою обумовлені характером устаткування, яке він обслуговує, змістом праці. Структурі праці за складністю, що визначається структурою знарядь і предметів праці, асортиментом продукції, об'єктивно відповідає професійно-кваліфікаційний поділ праці всередині робітничого класу, на основі чого утворюються шари робітничого класу за кваліфікацією, що відрізняються рівнем знань, становищем у виробництві, рівнем доходів. Таким чином, у структурі робітничого класу наявність шарів за рівнем кваліфікації обумовлена структурою робіт за рівнем складності.

Але кваліфікаційні відмінності всередині робітничого класу лише відносно відбивають наявність матеріальної нерівності між робітниками на основі соціалістичного принципу поділу, тобто пряма залежність тут існує далеко не завжди. Так, слюсар четвертого розряду на машинобудівному підприємстві має заробітну плату більш високу, ніж слюсар того ж розряду на хлібокомбінаті. Тут одразу впливає, при інших однакових умовах кваліфікації робітників, неоднаковий рівень технічної оснащеності праці на різних підприємствах і різні умови виробництва. Між двома робітниками однакової кваліфікації існують відмінності у функціях праці, частка ручної праці, витрати фізичної праці на дільниці, де рівень технічної оснащеності праці вищий, будуть значно нижчі, ніж у робітника тієї ж кваліфікації на дільниці з іншими умовами праці. Отже, робітники однакової кваліфікації мають різну заробітну плату на різних підприємствах у залежності від рівня технічної оснащеності виробництва і умов праці.

Саме по собі поняття «кваліфікація» відтворює рівень виробничо-технічної підготовки робітників тільки взагалі, не повністю розкриває умови праці і соціальні відмінності всередині робітничого класу. Для хлібокомбінату кваліфікація слюсара четвертого розряду означає один рівень знань, для машинобудів-

ного заводу — інший. Ось чому виділення в робітничому класі трьох груп за кваліфікацією — кваліфіковані, середньокваліфіковані та малокваліфіковані робітники — не дає повного уявлення і конкретно не розкриває соціальної картини даних груп (рівень доходів і матеріальне становище, можливості одержання культурних благ та ін.), бо внесок у розвиток виробництва обумовлюється не тільки різницею в рівні кваліфікації, але й рівнем технічної оснащеності праці та умовами виробництва.

Нерівність внеску в розвиток виробництва не викликає заперечень ні в кого як факт, що зовні виявляється, але питання про ставлення до засобів виробництва з боку окремих груп у робітничому класі є спірним. Одні автори вважають, що у всіх робітників ставлення до власності на засоби виробництва однакове [див. 4, 51], інші — неоднакове [див. 7, 30].

Як робітничий клас в цілому, так і його компоненти (соціальні групи, шари, кожний робітник окремо) виступають власниками засобів виробництва в особі соціалістичної держави. Тому здається вірним формулювання О. І. Шкаратана про те, що «ставлення до засобів виробництва при однотипності соціальних відносин у всьому суспільстві тепер не виступає фактором соціальної диференціації класу» [10, 32].

По відношенню до власності на засоби виробництва всі робітники займають однакове становище, вони співвласники державної власності. Але через те, що рівень розвитку техніки неоднаковий у галузях і на підприємствах, одні робітники використовують у своїй праці більш досконалі знаряддя праці, інші — менш досконалі.

У розвитку виробництва закономірним є збільшення частки матеріалізованої праці в її суспільно необхідних витратах. Однак цей процес у неоднаковій мірі характеризує різні галузі в їх розвитку, що відбивається у відмінностях в технічній структурі виробництва. Більш високий рівень у технічному розвитку виробництва викликає ускладнення праці і зростання потреби в підвищенні кваліфікації робітників. Якщо виробнича дільниця залишається з попередньою технічною структурою, то зміст праці в принципі визначатиметься не кваліфікацією, а рівнем технічної оснащеності праці. За одним і тим же верстаком корінні зміни у функціональній діяльності робітника не відбудуться, хоч він може досягти навіть інженерної освіти. Основний зміст праці збережеться при користуванні даним верстаком (знаряддям праці) незалежно від зміни кваліфікації робітника. Отже, не самі по собі освіта і кваліфікація визначають соціальні відмінності, відношення в будь-який бік: чи в бік схожості з даною соціальною групою іншої групи, чи їх несхожості. Не можна через це повністю погодитись з твердженням, що «головним фактором виникнення відмінностей в робітничому класі стають ква-

ліфікаційні відмінності, пов'язані з відмінностями в освіті» [10, 38].

Вище вже зазначалось, що зміни в рівні технічної оснащеності праці об'єктивно викликають необхідність змін у рівні кваліфікації. Кваліфікаційні відмінності виступають як наслідок, а відмінності у технічній оснащеності праці — як причина. Звідси очевидним є висновок про те, що головним джерелом виникнення соціальних відмінностей всередині робітничого класу є технічна оснащеність виробництва, характер і зміст праці. Що ж до кваліфікаційних відмінностей, то вони обумовлені різницею в технічній оснащеності праці, в той же час впливають на соціальні відмінності і, таким чином, виступають їх безпосередньою причиною. Але головною причиною соціальних відмінностей всередині робітничого класу виступає місце праці, що характеризується рівнем технічної оснащеності, характером і змістом праці. Висвітлюючи обумовленість соціальних відмінностей всередині робітничого класу, їх треба пов'язувати в першу чергу з відмінностями в рівні технічної оснащеності праці та умовах виробництва, а потім вже з різницею в кваліфікації.

Під впливом механізації і автоматизації відбуваються зміни в технічній структурі виробництва, зростає частка минулої матеріалізованої праці і зменшується частка живої праці в суспільно необхідних витратах праці. У промисловому виробництві СРСР з 1930 по 1967 рр. питома вага матеріальних витрат зростає з 68,9 до 83,1%, а частка витрат на оплату праці зменшилась з 31,11 до 16,9% [див. 5, 58—59; 6, 225]. Зміни в технічній структурі виробництва, змісті праці викликають необхідність підвищення кваліфікації даної групи робітників, сприяють зростанню продуктивності праці та внеску в розвиток виробництва. Внесок у розвиток виробництва неоднаковий, різний в кількісному і якісному відношенні, він детермінується як об'єктивними факторами (технічна структура виробництва, умови праці), так і суб'єктивними (кваліфікація робітника). Звичайно, має значення і організація праці, але це питання ми тут не розглядаємо. А в залежності від внеску у розвиток виробництва на основі дії соціалістичного принципу розподілу за працею існує різний рівень доходів, матеріального забезпечення та культурно-побутових умов груп всередині робітничого класу.

Оскільки в різних галузях і навіть всередині галузей існує різниця в рівні технічної оснащеності праці і умовах виробництва, то не можна, як це роблять деякі автори, без урахування цього, лише на основі виділення в робітничому класі груп за рівнем кваліфікації характеризувати їх соціальні відмінності. Справа в тому, що рівень доходів як найважливіша соціальна ознака неоднаковий в будь-якій з груп всередині робітничого класу з погляду їх градації за рівнем кваліфікації (низький, середній, високий). Про те, що рівень доходів неоднаковий у робітників

тієї самої кваліфікації в різних галузях і навіть всередині галузей вже говорилося вище. Проте всередині галузі кваліфікаційні відмінності ближче відбивають картину соціальних відмінностей, ніж в різних галузях.

Якщо погодитись з виділенням всередині робітничого класу трьох груп тільки на основі рівня кваліфікації, то це в принципі веде до ототожнення кваліфікаційної структури робітничого класу з його соціальною структурою. Але ні професіональна, ні кваліфікаційна структура робітничого класу не ідентичні його соціальній структурі, а відповідно і професіональні, кваліфікаційні відмінності не тотожні відмінностям соціальним.

У суспільному поділі праці існує професіонально-кваліфікаційний поділ праці (поділ праці між робітниками на основі конкретних видів трудової діяльності). Професіонально-кваліфікаційний поділ праці не становить його соціальної суті, хоч і має соціальний аспект.

Формами відображення професіонального поділу є професія і спеціальність. Поняття «професія» означає володіння робітником теоретичними знаннями і практичними навичками для виконання певної трудової діяльності. Спеціальність визначається одиничним поділом праці і являє собою більш вузьку сферу трудової діяльності в межах професії, охоплює в ній більш вузьку сукупність теоретичних знань і практичних навичок. У межах професії токаря існують спеціальності токар по дереву, токар по металу, токар-револьверник, токар-інструментальник і т. д. В. І. Ленін відзначав, що спеціалізація «по самій суті своїй, безконечна—цілком так само, як і розвиток техніки» [2, 1, 82]. Розвиток спеціальностей і спеціалізації є результат розвитку та диференціації виробництва і знань.

Соціальні відмінності полягають зовсім не в тому, що існують професії і професіональна спеціалізація, а в тому, що в професіональному поділі праці при соціалізмі за різними професіональними групами залишається закріплення соціально неоднорідних функцій, соціально неоднорідних видів праці. Хоч при соціалізмі змінилась соціальна природа професіонального поділу праці і вся професіональна структура, але все ж професіональні групи людей виступають як соціально-економічні. Через це розгляд соціальних відносин та соціальних відмінностей всередині робітничого класу відбувається з урахуванням як кваліфікаційних, так і професіональних відмінностей.

У комуністичному суспільстві теж існуватимуть різні професії, але в соціальному відношенні суспільство майбутнього буде однорідним і рівним, бо з ліквідацією суспільного поділу праці на нерівні види в соціально-економічному відношенні зникнуть класові та внутрікласові відмінності, які при соціалізмі ще існують і мають характер соціальної нерівності.

Соціальні відмінності не тотожні не тільки кваліфікаційним відмінностям, але й відмінностям у складності праці. Про це слід сказати всупереч твердженням деяких авторів. Звичайно, соціальні відмінності тісно пов'язані з відмінностями в праці, але класики марксизму-ленізму вчили не забувати, що цей зв'язок втілюється через виробничі відносини. Аналізуючи в «Капіталі» внутрішню залежність елементів процесу праці (засобів праці, предметів праці та робочої сили), К. Маркс відмічав, що процес праці являє собою функціонування продуктивних сил. Людина створює знаряддя виробництва для праці і використовує їх у праці, отже їх розвиток, як і розвиток інших елементів продуктивних сил, треба розглядати лише в процесі праці. К. Маркс визначав працю як «процес, що відбувається між людиною і природою, процес, в якому людина своєю власною діяльністю опосереднює, регулює і контролює обмін речовин між собою і природою» [1, 23, 175]. З цього виходить, що праця є опосередковуюча ланка в обумовленості змін як у техніці, трудових навичках та знаннях людей, так і в галузі соціальних відносин, але останні ґрунтуються безпосередньо на базі існуючих виробничих відносин. Отже, структурні відмінності праці відіграють провідну роль по відношенню до соціальних відмінностей, але останні виникають та існують на базі виробничих відносин. У зв'язку з цим, очевидно, не можна стверджувати, що «основні соціальні відмінності в радянському робітничому класі сьогодні це, по суті, відмінності в складності праці, що на поверхні виступають як кваліфікаційні відмінності» [10, 32]. В. І. Ленін указував, що політико-економічною категорією є не сама по собі праця, а «лише суспільна форма праці, суспільний устрій праці, або інакше: відносини між людьми за участю їх у суспільній праці» [2, 6, 226]. З лєнінського визначення видно, що соціально-економічний зміст полягає не в самому процесі праці, а в його результатах. Це останнє вже безпосередньо пов'язано з системою суспільних відносин, серед яких визначальними є виробничі відносини.

Соціальні відмінності в робітничому класі і відмінності в складності праці, кваліфікації, хоч і взаємопов'язані, але не тотожні за змістом. До соціальних відмінностей В. І. Ленін відносив передусім соціально-економічні відмінності [див. 2, 29, 374; 2, 390—391], але він включав у соціальні відмінності також відмінності в політиці, ідеології та ін.

Між соціальними відмінностями існує певна залежність: одні з них основні, інші — похідні. З відмінностями матеріально-побутових умов пов'язані відмінності в духовному рівні, суспільній психології та ін. Правильно формулює зміст соціальних відмінностей С. А. Кугель: «Соціальні відмінності—це відмінності в соціально-економічному становищі, політиці, в соціальній психології, ідеології і т. п.» [4, 7]. Зміст соціальних відмінностей скла-

дають відмінності в матеріальних умовах, рівні доходів, культурно-побутових умовах, в освітньому рівні, ступені участі в управлінні суспільними справами та виробництвом, у суспільній психології, ідеології і т. д.

При соціалізмі на соціальні відмінності впливають кількісний склад сім'ї, відстань до місця праці, до економічного й культурного центрів, природно-кліматичні умови і т. п. Це так звані природні відмінності в суспільстві, що за марксистсько-ленінською наукою існуватимуть завжди. При соціалізмі природні відмінності, безумовно, впливають на відмінності соціальні.

Розглядаючи відмінності всередині робітничого класу, треба мати на увазі, що до соціальних належать ті відмінності, які прямо або посередньо випливають з виробничих відносин, з соціалістичного принципу поділу за працею, який детермінує різницю матеріальних, культурно-побутових, духовних умов розвитку груп всередині робітничого класу.

В. І. Ленін писав про наукове передбачення марксистом об'єктивної неминучості соціальних відмінностей (залишків соціальної нерівності) при соціалізмі: «Маркс не тільки якнайточніше враховує неминучу нерівність людей, він враховує також те, що один тільки перехід засобів виробництва в спільну власність всього суспільства... *не усуває* недоліків розподілу і нерівності...» [2, 25, 423]. У цих словах В. І. Леніна сформульована об'єктивна неминучість соціальних відмінностей при соціалізмі і визначена їх суть.

Виходячи з марксистсько-ленінської методології в розумінні соціальних відмінностей можна зазначити, що суть соціальних відмінностей всередині робітничого класу полягає в його диференціації на групи, шари насамперед за соціально-економічними умовами. Соціальні відмінності всередині робітничого класу являють собою залишки соціальної нерівності між групами, шарами, що виявляються в різних видах суспільних відносин і впливають з характеру виробничих відносин, обумовлених рівнем розвитку продуктивних сил.

Постановка питання в такій площині, на наш погляд, відбиває зміст питання про суть соціальних відмінностей. Це тим більше стає очевидним з точки зору кінцевої мети соціального розвитку на шляху до комунізму — досягнення соціальної однаковості і повної соціальної рівності. «Майбутнє суспільство, до якого ми прагнемо, суспільство, в якому повинні бути тільки працівники, суспільство, в якому не повинно бути ніяких відмінностей...» [2, 29, 285].

Наявність соціальних відмінностей при соціалізмі обумовлена тим, що рівень розвитку продуктивних сил не забезпечує повного задоволення потреб працівників у благах, що диференціація груп всередині робітничого класу за соціально-економічними ознаками (за місцем у системі суспільного поділу праці, яке ви-

значається певним рівнем технічної оснащеності, за характером праці, відмінностями в рівні кваліфікації, внеском у розвиток виробництва) є провідною по відношенню до диференціації за такими соціальними ознаками, як рівень доходів, матеріальне становище, культурно-побутові умови, духовний розвиток та ін. Саме тому вирішення економічних завдань, поряд з підвищенням кваліфікаційного і професійно-технічного рівня робітників, являє собою головний фактор, що забезпечує подолання соціальних відмінностей всередині робітничого класу.

ЛІТЕРАТУРА

1. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 23.
2. В. І. Ленін. Твори, т. 1, 2, 6, 25, 29.
3. В. Н. Киселев. Рабочий класс СССР — руководящая сила строительства коммунизма. Казань, 1969.
4. С. А. Кугель. Закономерности изменения социальной структуры общества при переходе к коммунизму. Экономиздат. М., 1963.
5. Народное хозяйство СССР. Статистический ежегодник. М., 1932.
6. Народное хозяйство СССР в 1967 году. Статистический ежегодник, М., 1968.
7. Процессы изменения социальной структуры в советском обществе. Свердловск, 1967.
8. В. С. Семенов. Изменение социальной структуры советского общества. М., 1965.
9. Философская энциклопедия, т. 4. М., 1967.
10. О. И. Шкаратан. Социальная структура советского рабочего класса. «Вопросы философии», 1967, № 1.

В. І. ЛЕНІН І РОЗВИТОК КОЛГОСПНОГО ЛАДУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

М. І. Сазонов, І. Я. Ткаченко, О. А. Тризна

Здійснюючи керівництво будівництвом комунізму в нашій країні, Комуністична партія спирається на теоретичну спадщину В. І. Леніна, який збагатив революційну теорію великими відкриттями. У скарбниці ленінізму чільне місце займає питання про шляхи залучення селянства до соціалізму. В. І. Ленін у своїх працях дав глибокий аналіз становища селянства в царській Росії, показав спільність корінних інтересів робітників і селян, обґрунтував політичні та економічні основи союзу між ними в боротьбі за перемогу в соціалістичній революції. «Соціалістичне перетворення суспільних відносин — дводиний процес руйнування, ломки системи експлуатації, приватновласницького укладу життя і утвердження на їх місці свідомо організованого єдиного всенародного колективу трудівників міста і села» [3, 27].

Творчо розвиваючи марксистську теорію, В. І. Ленін накреслив науково обґрунтовану програму будівництва соціалізму в нашій країні. Складовою і невід'ємною частиною цієї програми був ленінський кооперативний план — план соціалістичної пере-

будови селянського господарства. В. І. Ленін довів необхідність, можливість і показав конкретні форми соціалістичного перетворення сільського господарства. Зокрема, він підкреслював необхідність організації державних сільськогосподарських підприємств — радгоспів, утворення колективних господарств соціалістичного типу, заснованих на добровільному усупільненні селянських засобів виробництва та колективній праці.

Уже в перші роки Радянської влади поряд з утворенням радгоспів за ініціативою самих селян виникають різні кооперативні об'єднання. Це було початком виникнення кооперативно-колгоспної власності на селі. Високо оцінюючи ці паростки соціалізму в сільському господарстві, В. І. Ленін проникливо побачив у них ті нові суспільно-виробничі форми, що вказували селянам шлях до нового життя. З величезною увагою та інтересом стежив Ленін за першими кроками колективних господарств у землеробстві, уважно вивчав їх досвід, настрої сільських трудівників, читав листи селян, особисто зустрічався і розмовляв з селянськими ходоками. Глибоке знання селянського життя, переконаність в безсумнівних перевагах соціалістичного ладу дозволили В. І. Леніну розробити план переведення селянства на рейки соціалізму.

У численних своїх роботах, статтях, виступах В. І. Ленін послідовно обґрунтовував і роз'яснював політику партії по відношенню до селянства. Він підкреслював, що тільки соціалізм може задовольнити інтереси селян, які в цілому збігаються з інтересами робітничого класу.

Розробляючи план будівництва соціалізму в нашій країні, В. І. Ленін довів, що найбільш доцільною, простою і зрозумілою формою усупільнення основних селянських засобів виробництва є кооперація. Природа і функції останньої в умовах диктатури пролетаріату докорінно змінюються, вона стає поступово соціалістичною кооперацією. Надаючи величезного значення соціалістичному перетворенню сільського господарства, В. І. Ленін вважав, що «при умові повного кооперування ми б уже стояли обома ногами на соціалістичному ґрунті» [1, 418]. У статті «Про кооперацію» він писав, що «лад цивілізованих кооператорів при суспільній власності на засоби виробництва, при класовій перемозі пролетаріату над буржуазією — це є лад соціалізму» [1, 415]. Як форма масового об'єднання селян спочатку в сфері обігу, а потім все більше і в сфері виробництва кооперація, за словами В. І. Леніна, може об'єднати інтереси трудящих села з інтересами соціалістичного будівництва, забезпечити культурно-політичне виховання селянства, розвинути його ініціативу, навички колективного управління. Становлення колгоспного ладу тісно пов'язане з втіленням в життя ленінського кооперативного плану.

У привітанні Третньому Всесоюзному з'їзду колгоспників зазначається, що ленінський кооперативний план визначив генеральний курс, за яким Комуністична партія повела селянські маси до нового життя [див. 4, 3]. Під керівництвом партії при всебічній підтримці та допомозі робітничого класу селянство перейшло на шлях соціалізму. Охопивши мільйонні маси села, виробниче кооперування наприкінці 20-х років переросло в широкий колгоспний рух. Суцільна колективізація сільського господарства привела до створення колгоспного ладу, до остаточного ствердження нового соціалістичного способу виробництва в сільському господарстві.

Велика революція в економічних відносинах на селі викликала зрушення не тільки у виробництві, але й в інших сферах селянського життя. Суспільна соціалістична власність у двох її формах — загальнонародній і кооперативно-колгоспній — стала основою економічних відносин в сільському господарстві. «Трудове селянство з класу дрібних власників перетворилося в клас селян-колгоспників, у нову соціалістичну суспільну силу» [3, 28]. Зникла двоїста природа селянства, назавжди ліквідовано поділ селянства на типові для капіталізму соціальні групи — бідняків, середняків, куркулів. Суспільна власність об'єднала робітничий клас з селянством, їх союз став міцним і непорушним. Складалася, як зазначається в Тезах ЦК КПРС до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, принципово нова інтернаціональна спільність людей, соціалістичний союз усіх трудящих СРСР [див. 3, 31].

У світлі цих положень не можна не погодитися з деякими твердженнями, що даються у книзі В. П. Шкредова «Соціалістична земельна власність». Так, автор вважає, що на першому історичному етапі «в результаті об'єднання селян в кооперативи безпосередньо нічого не змінилося ні в характері знарядь праці, ні в технічній будові і способі сільськогосподарського виробництва взагалі» [13, 57]. І далі, що «кооперативно-колгоспна власність протягом певного часу залишалася формою прояву перехідних виробничих відносин» [13, 66]. Ми вважаємо, що ці твердження є помилковими. Справа в тому, що В. П. Шкредов зосереджує увагу на суто технічному, а не на соціально-економічному характері процесу виробництва в кооперативах, на принципово новому типі поєднання працівників з засобами виробництва. Кооперативно-колгоспна власність в умовах панування загальнонародної власності і політичної влади робітничого класу є виявом не перехідних, а соціалістичних виробничих відносин. Навіть колективні господарства на селі, що виникли в перші роки Радянської влади, за своїм змістом були соціалістичними, відносились до соціалістичного суспільно-економічного укладу.

У рішеннях партії і уряду розв'язано найважливіші теоретичні і практичні питання становлення та дальшого розвитку кол-

госпного ладу. Виходячи з ленінської методології аналізу суспільних явищ, Комуністична партія визначила колгосп як основну і найбільш доцільну форму кооперативного виробництва на селі. У 1930 р. XVI з'їзд партії підкреслив, що «*основною формою колгоспу на даній стадії є сільськогосподарська артіль*» [5, 51]. Уже в 1937 р. питома вага артільей в загальній кількості колгоспів становила 91,7%, а, починаючи з 1940 р., всі колгоспи функціонують на основі Примірного статуту сільськогосподарської артільі.

Дбаючи про розвиток колгоспного ладу, партія розробила принципи економічних зв'язків державного і колгоспного секторів виробництва, визначила шляхи організаційно-господарського зміцнення колгоспів та розвитку колгоспної власності, удосконалення організації оплати праці та ін. Завдяки цьому було здійснено видатний вклад в аграрну теорію і практику соціалістичного будівництва, творчо розвинуто геніальні ідеї ленінського кооперативного плану.

Було б помилкою обмежувати ленінський кооперативний план рамками завершення виробничого кооперування селян і побудови соціалізму. Звичайно, це вирішальний, але разом з тим тільки перший історичний етап в його втіленні в життя. Ленінське вчення про кооперацію не втрачає свого значення на ступені зрілого соціалістичного суспільства і будівництва комунізму. Якщо глибоко вдуматись в суть ленінського вчення, то можна зробити незаперечний висновок про те, що В. І. Ленін розглядав кооперацію як шлях селянства до соціалізму і комунізму. Відповідно до цього теоретичного ленінського положення наша партія, узагальнюючи величезний досвід будівництва соціалізму, обґрунтувала перспективи і шляхи розвитку колгоспного ладу в період переходу до комунізму. Як підкреслюється в Програмі КПРС, «*колгоспний лад — невід'ємна частина радянського соціалістичного суспільства. Це намічений В. І. Леніним, історично перевірений, відповідаючий особливостям селянства шлях його поступового переходу до комунізму*» [2, 356].

У промові Генерального секретаря ЦК КПРС Л. І. Брежнєва на Третью Всесоюзному з'їзді колгоспників подана узагальнююча характеристика політичної, економічної і соціальної ролі колгоспного ладу. По-перше, колгоспний лад зміцнив Радянську державу і її основу — союз робітничого класу і селянства. По-друге, він поставив на службу соціалізму і комунізму вигоди великого виробництва, дозволив розвивати сільське господарство на сучасній індустріальній основі. По-третє, завдяки перемозі колгоспного ладу на селі була створена нова система суспільних відносин, що мають привести до остаточного подолання класових відмінностей між робітниками і селянами [4, 20—21].

У Програмі КПРС, матеріалах XXIII з'їзду партії сформульовано найважливіші закономірності і основні етапи переходу

до комунізму. «Ленінські ідеї про суть і принципи комунізму, про форми і методи його будівництва партія розгорнула в цілісну і науково обгрунтовану програму побудови комуністичного суспільства» [3, 48]. Вони покладені в основу практичної діяльності Комуністичної партії і Радянської держави.

Розв'язання завдань комуністичного будівництва передбачає удосконалення всієї системи економічних відносин соціалістичного суспільства. Переростання соціалістичних відносин в комуністичні в міру розвитку продуктивних сил і зміцнення матеріально-технічної бази комунізму створює умови для дальшого розвитку колгоспного ладу і кооперативно-колгоспної власності.

Комуністична партія розробила дійові заходи по дальшому розвитку колгоспного ладу. У рішеннях партії підкреслюється, що для переходу до комунізму треба все більше зміцнювати і колгоспи і радгоспи, які ще довгий час існуватимуть і розвиватимуться паралельно. Колгоспи і радгоспи не протистоять один одному, кожна з цих форм сільськогосподарського виробництва виконує свою особливу функцію. Штучне усунення однієї з них, у даному разі колгоспної форми виробництва, неприпустиме і не має ніяких підстав для цього. Наявні в недалекому минулому пропозиції про масове перетворення колгоспів в радгоспи суперечать теорії і практиці комуністичного будівництва. У процесі побудови матеріально-технічної бази комунізму, змін у виробничих відносинах, характері праці, в рівні добробуту і культури колгоспи і радгоспи поступово перетворюватимуться в підприємства комуністичного типу.

У даний час 35,6 тис. колгоспів, у яких об'єднано 15,6 млн. дворів, мають 224 млн. га сільськогосподарських угідь і 52,7 млрд. крб. неподільних фондів, дають понад 40% валової і 50% товарної продукції сільського господарства країни. Зокрема, на колгоспи припадає товарної продукції: зерна — 51%, бавовни-сирцю — 80, цукрового буряку — 92, картоплі — 33, овочів — 36% [див. 8, 323, 330, 423].

Як великі сільськогосподарські підприємства колгоспи мають високорозвинуту матеріально-технічну базу. У 1968 р. на один колгосп в середньому припадало: 6,1 тис. га угідь, 1481 тис. крб. неподільних фондів, 1104 основних фондів, 50 тракторів (у перерахунку на 15-сильні), 1102 голови великої рогатої худоби, 596 тис. крб. валового доходу [8, 424—425]. Наведемо такий приклад. Колгосп «Дружба народів» Кримської області має 16,3 тис. га землі, 260 тракторів, 54 комбайни, на колгоспних полях працює 4000 чоловік. Колгосп щороку дає 12 тис. тонн хліба, понад 10 тис. тонн молока, 9 тис. тонн винограду, 11 тис. тонн фруктів, 5 тис. тонн овочів та багато іншої продукції. У господарстві налічується 70 спеціалістів з вищою та середньою освітою. З технікою зайнято понад 600 чоловік [див. 12].

Колгоспний лад розвивається не ізольовано, а в тісному зв'язку з державним сектором, що відіграє по відношенню до нього провідну і визначальну роль. Справляючи вирішальний вплив на розвиток матеріально-технічної бази і весь процес відтворення в колгоспах, соціалістична індустрія тим самим сприяє підвищенню рівня усупільнення кооперативно-колгоспної власності. А це в свою чергу посилює економічні зв'язки держави і колгоспів на планомірній основі. Зазначені зв'язки розвиваються, перш за все, як відносини товариського співробітництва і взаємодопомоги робітничого класу і колгоспного селянства. У цьому виявляється головний соціальний зміст суспільних відносин, що складаються на базі двох форм соціалістичної власності.

Соціалістична промисловість з кожним роком збільшує поставки сільському господарству індустріальних засобів виробництва. Так, у 1969 р. порівняно з 1960 р. поставки тракторів збільшилися в 1,9 раза, зернозбиральних комбайнів — в 1,6 раза, вантажних автомобілів — в 2,3 раза, мінеральних добрив — в 3,4 раза [8, 380, 422]. У 1969 р. тільки підприємства Міністерства тракторного і сільськогосподарського машинобудування СРСР поставляли продукцію, що нараховувала понад 700 найменувань [7, 78].

XXIII з'їзд партії, березневий (1965 р.) Пленум ЦК КПРС та інші рішення партії і уряду спрямовані на удосконалення економічних зв'язків держави і колгоспів на основі еквівалентності: підвищено закупочні ціни на сільськогосподарську продукцію, з одного боку, і знижено ціни на ряд виробів промисловості, що надходять на озброєння колгоспів, з другого. В результаті істотно поліпшуються пропорції обміну між промисловістю і сільським господарством. Колгоспам тепер необхідно значно менше продавати того чи іншого продукту для придбання промислових засобів виробництва порівняно з 1958 р. Наприклад, для покупки автомобіля ЗІЛ-157 треба продати пшениці менше на 37%, цукрових буряків — на 25, 6, яловичини — на 55,3%. Для придбання тонни автобензину тих же продуктів необхідно реалізувати менше відповідно на 64,5, 14 і 72,7% [6, 174]. Ні в одній капіталістичній країні фермерські господарства не мають таких вигідних умов обміну. Наприклад, якщо в 1966 р. для покупки трактора МТЗ-50 колгоспам СРСР достатньо було продати 20 тонн пшениці, то для покупки аналогічного трактора фермерам США треба було продати 75 тонн, Канади — 68 тонн, ФРГ — 40 тонн [6, 175].

Виступаючи в єдиному народногосподарському комплексі, сільське господарство спрямовує все більшу частку продукції (абсолютно і відносно) на промислову переробку. Так, за даними міжгалузевих балансів виробництва і розподілу продукції в народному господарстві СРСР в 1959 р. з усієї сільськогосподарської продукції було використано: в промисловості — 39,6, в без-

посередньому споживанні — 33,0, у виробничому споживанні сільського господарства — 23, 1%; у 1966 р. ці показники відповідно становили 43,9, 25,7 і 20,7% [10, 144; 11, 112].

Соціалістичне суспільство — суспільство не відокремлених, а асоційованих виробників, які планомірно здійснюють виробництво для більш повного задоволення потреб всіх трудящих. У зв'язку з цим слід зазначити, що деякі економісти, однобічно підходячи до аналізу суті відносин кооперативно-колгоспної власності, перебільшували самостійність колгоспів у плануванні, реалізації продукції і т. д. Проте надання повної свободи колгоспам у реалізації продукції привело б до появи елементів стихійності в нашій економіці, поставило б, перш за все, в складні умови самі колгоспи.

Ще більш стійкими і різнобічними стають зв'язки між промисловістю і сільським господарством в умовах індустріалізації колгоспного і радгоспного виробництва. Індустріалізація землеробства і тваринництва — комплексний процес, що охоплює всі елементи суспільного виробництва — техніку, технологію, робочу силу, а також економічні відносини. Вона означає зміну внутрішньої структури сільськогосподарського виробництва, той рівень розвитку продуктивних сил, коли виникає і набуває розвитку глибинний процес органічного поєднання, своєрідного синтезу промислового і сільськогосподарського виробництва. Переведення сільського господарства на промислову основу, отже, відповідає об'єктивним тенденціям сучасної науково-технічної революції, завданням побудови матеріально-технічної бази комунізму. Саме ці тенденції дістали обґрунтування в рішеннях жовтневого (1968 р.) Пленуму ЦК КПРС, в яких накреслено широкую програму створення потужної матеріально-технічної бази колгоспів і радгоспів, переозброєння сільського господарства на новій технічній основі, комплексної механізації та хімізації виробництва, меліорації земель. Реалізація цієї програми сприятиме досягненню високих і сталих темпів зростання сільськогосподарського виробництва, істотному підвищенню його економічної ефективності. На цій основі більш зрілими стають суспільно-економічні відносини колгоспного ладу. Зростає рівень усупільнення колгоспної власності, удосконалюються відносини обміну, розподілу і споживання.

Корінні зрушення в житті колгоспного села глибоко відтворені в рішеннях Третього Всесоюзного з'їзду колгоспників і, перш за все, в новому Примірному Статуті колгоспу. Статут визначає мету і завдання колгоспів, формулює принципи їх господарської діяльності, розподілу доходів і оплати праці, а також закріплює демократичні основи управління. З впевненістю можна стверджувати, що всі статті Статуту об'єднані ідеєю про те, що колгосп — справжня школа комунізму для селянства.

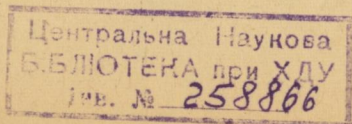
У сучасних умовах особливо помітні якісні процеси удосконалення кооперативно-колгоспної власності, її зближення з власністю загальнонародною. Виявленням цих процесів є посилення концентрації колгоспного виробництва, поліпшення структури виробничих фондів, поглиблення спеціалізації і розширення економічного співробітництва між самими колгоспами. Останнє обумовлено тим, що об'єктивні потреби розвитку економіки колгоспів вимагали дальшого розширення колгоспної демократії. Це закономірно привело до виникнення різних форм міжколгоспних об'єднань та підприємств у виробничій і невиробничій сферах.

Колгоспна кооперація виходить за межі кооперативного сектора. Виникли і розвиваються державно-колгоспні підприємства, що свідчить про дальше піднесення усупільнення колгоспної власності. Створення підприємств і об'єднань за участю держави і колгоспів характеризується своєрідним злиттям засобів виробництва різних власників і є перехідною формою, важливим ступенем у формуванні єдиної загальнонародної власності.

Переведення сільського господарства на індустріальні рейки є матеріальною передумовою виникнення нових організаційних форм виробництва, в яких органічно поєднується виробництво сільськогосподарської продукції та її промислова переробка. Такою якісно новою формою є аграрно-промислові об'єднання, що мають велике майбутнє. У своєму виступі на Третньому Все-союзному з'їзді колгоспників тов. Л. І. Брежнев зазначав, що це не тільки нова організаційна форма, але й важливе соціально-економічне явище [4, 32].

Істотні зміни відбуваються і в сфері розподілу матеріальних благ. Як неодноразово підкреслював В. І. Ленін, при розподілі матеріальних благ треба постійно домагатися його стимулюючого впливу на суспільне виробництво. Саме в цьому напрямку сьогодні здійснюється удосконалення форм розподілу в колгоспах. Повсюди введена гарантована оплата праці, усунуто залишковий характер розподілу продуктів і грошей. Фонд оплати праці колгоспників формується як заздалегідь зафіксована частина валового доходу і відшкодовується як обов'язкова складова частина виробничих затрат господарства. Запровадження щомісячної гарантованої оплати праці різко посилює матеріальну зацікавленість колгоспників, стимулює їх активну участь у розвитку суспільного виробництва. В останні роки помітно зросла оплата колгоспної праці. Якщо в 1965 р. в оплату праці колгоспникам (грошей і продуктів) було видано 11,5 млрд. крб., то в 1968 р. 14,3, а в розрахунку на один відпрацьований людинодень — відповідно 2,68 і 3,52 крб. [8, 423]. У 1969 р. оплата праці колгоспників збільшилася на 3,8% [11].

Велике значення має введення єдиної системи соціального забезпечення і соціального страхування колгоспників.

Нові принципи і умови оплати праці, відображені в Статуті колгоспу, удосконалення системи розподілу доходів у колгоспах є великим кроком по шляху зближення рівней життя сільського і міського населення, зміцнення союзу робітничого класу і селянства.

Колгоспному ладу внутрішньо властивий широкий демократизм. В. І. Ленін підкреслював необхідність суворого додержання демократичних принципів управління в кооперативних господарствах. Найважливі ленінські положення з цього питання взято в основу політики Комуністичної партії на селі. Особливого значення розширенню і поглибленню колгоспної демократії партія надає в сучасних умовах розвитку соціалістичного суспільства. Рішення XXIII з'їзду КПРС і березневого (1965 р.) Пленуму ЦК партії передбачають всебічне зміцнення демократичних основ колгоспного ладу, неухильне додержання демократичних принципів управління в колгоспах, широку участь колгоспників у вирішенні великих завдань сільськогосподарського виробництва.

У сучасних умовах послідовне зміцнення і розвиток колгоспної демократії переважно здійснюється в двох основних напрямках, а саме: зміцнення господарської самостійності колгоспів і розширення кола питань, що розв'язуються самими колгоспниками. Обидва ці напрямки широко відтворені в новому Примірному Статуті. Він, з одного боку, закріплює найважливіший принцип колгоспного будівництва про те, що управління колгоспними справами ґрунтується на широких демократичних засадах, а з другого, містить ряд нових положень, що піднімають колгоспну демократію на вищий ступінь. Зокрема, Статут передбачає розширення функцій загальних зборів колгоспників, які є вищим органом управління колгоспу, затверджує принцип виборності керівників колгоспу, нові форми громадської самодіяльності колгоспників.

Новим у розвитку колгоспної демократії є також утворення на основі рішення Третього Всесоюзного з'їзду колгоспників рад колгоспів, які обираються в районах, областях, краях, республіках і в центрі. Основними завданнями рад колгоспів є колективне обговорення найбільш важливих питань колгоспного життя, узагальнення досвіду організації виробництва і розробки рекомендацій по максимальному використанню резервів зростання суспільного господарства.

Створений у нашій країні колгоспний лад — дітище ленінської партії — відіграв величезну роль в долі мільйонів мас селянства. Він переконливо підтвердив правоту ленінських ідей, довів свою життєвість, витримав історичну перевірку і відповідає інтересам селян на шляху їх поступового переходу до коунізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. В. І. Ленін. Твори, т. 33.
2. Матеріали XXII з'їзду КПРС. Держполітвидав УРСР, К., 1962.
3. До 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна. Тези ЦК КПРС. Політвидав України, К., 1970.
4. Торжество ленинского кооперативного плана. Материалы Третьего Всесоюзного съезда колхозников. Ноябрь, 1969 г. Политиздат, М., 1969.
5. КПРС в резолюциях і рішеннях з'їздів, конференцій, пленумів ЦК. Частина III. К., 1954.
6. В. Р. Боев. Закупочные цены и чистый доход колхозников. Изд-во «Колос», 1969.
7. «Вопросы экономики», 1970, № 2.
8. Народное хозяйство СССР в 1968 году. Статистический ежегодник. Изд-во «Статистика», М., 1969.
9. Народное хозяйство СССР в 1967 году. Статистический ежегодник. Изд-во «Статистика», М., 1968.
10. Народное хозяйство СССР в 1961 году. Статистический ежегодник. Изд-во «Статистика», М., 1961.
11. Газ. «Правда», 25 лютого 1970 р.
12. Газ. «Сельская жизнь», 27 лютого 1970 р.
13. В. П. Шкредов. Социалистическая земельная собственность. Изд-во МГУ, 1967.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНО-ПРОМИСЛОВИХ ОБ'ЄДНАНЬ

В. І. Чигринов

На сучасному етапі будівництва комунізму в зв'язку з науково-технічним прогресом у сільському господарстві, дедалі більшого практичного значення набуває проблема кооперування сільськогосподарського і промислового виробництва.

Ідея гармонійної єдності землеробства та індустрії в умовах суспільної власності на засоби виробництва доведена в працях класиків марксизму-ленінізму, а також в рішеннях Комуністичної партії Радянського Союзу. К. Маркс розглядав це поєднання як вищий синтез суспільної комбінації виробництва [див. 1, 23, 475]. Він показав, що розвиток взаємозв'язків промисловості та сільського господарства обумовлений розвитком продуктивних сил та загальним поділом праці.

Здійснення вищого синтезу — союзу промисловості і сільського господарства — означає початок такого етапу в розвитку продуктивних сил і суспільного поділу праці, коли сільське господарство і промисловість об'єднуються в єдиному господарському комплексі, як безпосередньо зв'язані між собою стадії того чи іншого виробничого процесу.

Саме соціалізм і є тим суспільним ладом, де з розвитком в усіх галузях господарства крупного високomeханізованого виробництва створюються об'єктивні умови для гармонійного єднання продуктивних сил.

В умовах соціалізму і поступового переходу до комунізму суспільство використовує всі можливості планового кооперуван-

ня і комбінування виробництва, організованого поєднання сільськогосподарського і промислового виробництва при збереженні і поглибленні спеціалізації всередині цих галузей. З'являються умови для планомірного використання кооперації підприємств не тільки в масштабах однієї країни, але і світової системи соціалізму.

У нашій країні з перших років колгоспного будівництва проводяться заходи, направлені на зміцнення зв'язків між промисловим та сільськогосподарським виробництвом. Однією з форм цих зв'язків передбачалось створення аграрно-індустріальних комбінатів. Директива про створення таких об'єднань була дана листопадним (1929 р.) Пленумом ЦК ВКП(б). У рішеннях Пленуму говорилося, що необхідно заохочувати ініціативу в справі встановлення безпосереднього господарського зв'язку між державними промисловими підприємствами, з одного боку, і навколишніми колгоспами, з другого боку, створюючи в усіх можливих випадках під загальним керівництвом цих промислових підприємств і радгоспів мішані радгоспно-колгоспні об'єднання з погодженим господарським планом, із спільною технічною базою (тракторні колони, ремонтні майстерні і т. д.), із спільними підприємствами по переробці сільськогосподарських продуктів (маслоробні, сироварні і льнообробні заводи, млини і т. п.).

У ряді районів країни в 30-і роки виникло чимало простих форм взаємозв'язків сільськогосподарського і промислового виробництва. Планувалось уже в 1930 р. створити більше 300 аграрно-індустріальних комбінатів.

Проте здійснити цю ідею тоді не вдалося з ряду об'єктивних і суб'єктивних причин. Перш за все слід відзначити, що недостатньо була розвинута матеріально-технічна база. І дійсно, взаємозв'язок сільськогосподарських і промислових галузей в аграрно-промислових об'єднаннях передбачає зміну характеру сільськогосподарської праці, значного підвищення рівня її технічної і енергетичної озброєності. Поєднання ж у комбінатах механізованих і електрифікованих промислових галузей з сільськогосподарським виробництвом, яке тоді базувалось в основному на ручній праці, не могло привести до створення гармонійного господарського організму.

Тепер створюються передумови для господарського об'єднання промислових і сільськогосподарських галузей на новій основі. Цьому сприяє зміцнення матеріально-технічної бази, зростання концентрації і спеціалізації сільськогосподарського виробництва, розвиток міжколгоспних і державно-колгоспних виробничих зв'язків, проникнення державної промисловості в сільську місцевість, а також своєрідне зростання виробництва промислового характеру безпосередньо в колгоспах і радгоспах.

Розвиваючи далі ідеї класиків марксизму-ленінізму про те, що на селі «одні й ті самі люди займатимуться землеробством

і промисловою працею» [1, 4, 324], Комуністична партія накреслила ряд заходів по зміцненню та розширенню взаємозв'язків промислового і сільськогосподарського виробництва. Одним з важливих положень Програми КПРС, яке має велике практичне значення, є висновок, що у зв'язку з розвитком продуктивних сил і удосконаленням виробничих відносин «поступово в міру економічної доцільності складуться аграрно-промислові об'єднання, в яких сільське господарство органічно поєднуюватиметься з промисловою переробкою його продукції при раціональній спеціалізації і кооперуванні сільськогосподарських та промислових підприємств» [2, 362].

Цей теоретичний висновок базується на глибокому розумінні закономірностей розвитку соціалістичного виробництва, відображає його об'єктивні процеси. Він розкриває шляхи і форми кооперування та комбінування суспільного виробництва в умовах соціалізму і будівництва комунізму.

У Програмі КПРС, рішеннях XXIII з'їзду відображено початок нового етапу на шляху вироблення більш ефективних форм сполучення промислового і сільськогосподарського виробництва.

Уже тепер у радянському селі спостерігається чимало процесів, що свідчать про здійснення більш тісного зв'язку землеробства та індустрії, зародження аграрно-промислових комплексів. Розвиток цих зв'язків об'єктивно обумовлений станом продуктивних сил на селі. За роки Радянської влади вони зробили гігантський стрибок. З 1916 р. по 1968 р. енергетичні потужності сільського господарства СРСР збільшилися з 23,9 млн. до 280,2 млн. к. с., або майже в 12 разів. Якщо в 1913—1917 рр. на одного працівника припадало 0,5 к. с. цих потужностей, то в 1968 р.— 9,3 к. с., тобто майже у 19 раз більше. Тільки з 1960 р. по 1968 р. цей показник зріс майже в два рази. На 100 га посівної площі колгоспів і радгоспів у 1968 р. приходилось 121 к. с. енергетичних потужностей проти 74 в 1960 р. і 32 к. с. в 1940 р. [див. 5, 413]. Принципово змінився за роки Радянської влади і якісний склад енергетичних потужностей: питома вага механічних двигунів зросла з 0,84 до 98,6% [5, 413].

Отже, в результаті торжества ленінського кооперативного плану дрібне селянське господарство перетворилось у велике соціалістичне сільське господарство, яке ґрунтується на машинній техніці. Гармонійні взаємозв'язки промислових і сільськогосподарських галузей перш за все передбачають підвищення рівня технічної і енергетичної озброєності останньої.

На сучасному етапі розвитку продуктивних сил поділ праці між промисловістю і сільським господарством досяг такого рівня, коли подальший його прогрес буде зв'язаний з виникненням і розвитком аграрно-промислових об'єднань і комплексів. Генеральний секретар ЦК КПРС Л. І. Брежнев у своїй промові на Третньому з'їзді колгоспників, говорячи про створення аграрно-

промислових об'єднань, підкреслив, що слід практично взятися за цю справу, застерігаючи себе від помилок і не досить продуманих, поспішних рішень [7].

Одним з основних шляхів поглиблення цього процесу є промисловий розвиток сільських районів, проникнення державної промисловості в сільську місцевість. Це зв'язано насамперед з характером роботи багатьох підприємств легкої і харчової промисловості, які потребують органічного поєднання промислового і сільськогосподарського виробництва.

Разом з тим важливе місце у цьому належить міжгосподарським промисловим зв'язкам, розвиток яких є однією з умов створення аграрно-промислових об'єднань.

Аграрно-промислові об'єднання в мініатюрі можна зустріти в деяких колгоспах, міжколгоспних організаціях, державно-колгоспних підприємствах і в радгоспах, в яких розвинута переробна промисловість сільськогосподарських продуктів. На принципах аграрно-промислових комплексів починає працювати ряд спеціалізованих радгоспів і колгоспів у Краснодарському краї, на Україні, в Молдавії [7].

З підвищенням рівня інтенсифікації сільськогосподарського виробництва все більшого значення набуває проблема переробки й збереження сільськогосподарських продуктів, особливо тих, які швидко псуються. Внаслідок недостатньо розвиненої бази переробної промисловості і недоліків у роботі заготівельних і торгуючих організацій велика кількість плодоовочевої продукції, виробленої колгоспами, псується. За останні роки колгоспи країни були змушені згодувати худобі 11—15% валового збору овочів і баштанових культур, але фактичні втрати набагато більші даних статистики [12, 44]. Крім того, слід відмітити, що в овочевництві виробляється, як правило, більше 20%, а в плідництві більше 30% нестандартної продукції [12, 44]. Цю продукцію заготівельні організації і переробна промисловість не приймають, хоч вона є хорошою сировиною і може бути перероблена в господарствах.

На сучасному етапі з'являється все більше господарств, які мають підприємства по переробці сільськогосподарських продуктів, плодів, овочів, картоплі, ягід та ін.

Особливо сприятливі умови для їх розвитку склалися після березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС, XXIII з'їзду партії та останніх рішень ЦК КПРС і Радянського уряду по дальшому розвитку сільського господарства.

Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 14 квітня 1966 р. «Про розвиток допоміжних підприємств і промислів у сільському господарстві» [8, 139—140] були ліквідовані необґрунтовані обмеження в організації цих виробництв у колгоспах і радгоспах країни. Надаючи важливого значення більш рівномірному і ефективному використанню трудових ресурсів протя-

гом всього року, кращому використанню матеріальних і сировинних ресурсів, Рада Міністрів 16 вересня 1967 р. прийняла постанову «Про подальший розвиток допоміжних підприємств і промислів у сільському господарстві» [8, 560—564]. У ній визначені важливі положення розвитку і діяльності названих виробництв. Постанова пропонує Радам Міністрів союзних республік, крайвиконкомам, облвиконкомам, Міністерству сільськогосподарства СРСР вжити заходів щодо розвитку, не на шкоду сільськогосподарському виробництву, допоміжних підприємств і промислів у колгоспах, радгоспах і інших сільськогосподарських підприємствах і міжколгоспних організаціях з тим, щоб найбільш повно використовувати сезонний надлишок робочої сили, матеріальних і трудових ресурсів, які має сільське господарство [8, 560—561]. Доречно сказати, що в зимові місяці порівняно з літніми у суспільному виробництві колгоспів зайнято примірно на 40% менше колгоспників [11, 116].

Виконуючи ці вказівки, на місцях стали більше приділяти уваги розвитку допоміжних підприємств та промислів на селі. В 1968 р. у колгоспах і радгоспах країни було понад 240 тис. різноманітних допоміжних промислових підприємств і виробництв, з яких близько 60 тис. по переробці сільськогосподарської сировини [10, 52].

Значного розвитку набувають вони в колгоспах і радгоспах України. Якщо, наприклад, в 1960 р. у республіці було лише декілька плодоовочевих підприємств, які переробляли сільськогосподарську сировину [4, 202], то на кінець 1969 р. в господарствах нашої республіки уже працює понад 50 тис. допоміжних підприємств, у тому числі більше 16 тис. по переробці сільськогосподарської продукції [6].

В Українській РСР було намічено ряд заходів по дальшому розвитку допоміжних підприємств і промислів у колгоспах, радгоспах і міжколгоспних організаціях на 1967—1970 рр. Їх валова продукція до кінця 1970 р. повинна зрости проти 1965 р. в 1,7 раза і становитиме 680 млн. крб. [11, 32].

Створення допоміжних підприємств по переробці певної частини сільськогосподарської сировини приносить колгоспам і радгоспам великі економічні вигоди, що позитивно впливає на розвиток і зміцнення їх економіки.

Це можна прослідкувати на прикладах окремих господарств Кримської області. Так, колгоспи «Росія» і «Дружба народів» Червоногвардійського району Кримської області, які створили потужні підприємства по переробці винограду, овочів і фруктів, одержують щорічно від реалізації цієї продукції по 14—15 млн. крб. [3, 6].

У міру дальшого розвитку сільськогосподарського виробництва все більшого значення набуває проблема організації зберігання плодів і овочів для використання їх у свіжому вигляді.

Крім того, закладка плодів і овочів на зберігання в місцях їх виробництва в період масового дозрівання зменшує затрати, що вигідно для господарств. Наприклад, на будівництво плодоховища місткістю 500 т разом з обладнанням Кримською дослідною станцією витрачено 148 тис. крб., а чистий прибуток тільки за 1967 р. складав 121,4 тис. крб. [12, 45]. Отже, майже всі витрати окупилися за один рік.

Говорячи про необхідність створення в колгоспах і радгоспах промислових підприємств по переробці сільськогосподарської продукції, необхідно мати на увазі, що вони не повинні бути дуже малими. Їх доцільно організовувати на достатньо високій технічній базі і, безумовно, не в усіх колгоспах і радгоспах, а в найбільш економічно міцних. Створення подібних підприємств у колгоспах і радгоспах зовсім не виключає подальшого розвитку міжгосподарських зв'язків (державно-колгоспних, міжколгоспних) у галузі переробки сільськогосподарської продукції. Навпаки, для менш міцних господарств більш доцільними є створення державно-колгоспних і міжколгоспних підприємств. Як показує досвід, ці підприємства краще оснащені технікою і кадрами, значно ефективніші порівняно з існуючими в окремих колгоспах.

Основна частина міжгосподарських підприємств, з точки зору організації виробництва, — не вузько спеціалізовані підприємства, а комбіновані, тобто підприємства, які переробляють овочі, фрукти, виноград і т. д. У країні створюються державно-колгоспні і міжколгоспні підприємства по переробці овочів, фруктів, льону, коноплі та інших технічних культур, міжколгоспні бавовняноочисні заводи.

Хоч досвід роботи існуючих міжгосподарських підприємств по переробці сільськогосподарської продукції показує їх економічну вигоду і господарську доцільність, проте до останнього часу в країні і, зокрема, на Україні, вони не одержали широкого розповсюдження. Так, на початок 1969 р. в країні нараховувалося тільки 12 міжколгоспних підприємств по переробці сільськогосподарських продуктів, в тому числі на Україні — 5, в Російській федерації — 1, Латвії — 3, Естонії — 3 [5, 434—435].

Міжгосподарські підприємства по переробці сільськогосподарської сировини, по суті, тільки-но почали створюватися. Перед ними стоїть цілий ряд невирішених питань: комплектування обладнанням, забезпечення транспортом, матеріалами, сировиною, а також кваліфікованими кадрами.

Міжгосподарські промислові зв'язки в галузі переробки сільськогосподарської продукції важливі, насамперед, з точки зору найбільш доцільного використання резервів сільськогосподарського виробництва. Це одне з важливих джерел збільшення прибутків колгоспів, забезпечення населення в достатній кількості продуктами харчування, підвищення матеріального добро-

буту трудівників села. Розвиток такого кооперування є важливим і перспективним.

З посиленням органічного поєднання землеробства з промисловістю, яка переробляє його сировину, робляться практичні кроки до створення територіальних аграрно-промислових об'єднань, що ведуть до майбутньої комуністичної організації виробництва на селі.

Ефективність організації таких комплексів очевидна як у відношенні розвитку продуктивних сил, так і з точки зору соціально-економічного прогресу нашого суспільства. Л. І. Брежнев на Третньому з'їзді колгоспників, говорячи про велике майбутнє аграрно-промислових об'єднань, підкреслював, що вони не тільки нова організаційна форма, а й важливе соціально-економічне явище [7].

Велика роль належить аграрно-промисловим об'єднанням у перетворенні сільськогосподарської праці в різновид індустріальної. Праця робітника в цих об'єднаннях нічим не буде відрізнятися за своїм характером і змістом від праці промислового робітника. Вже тепер у колгоспах, міжколгоспних організаціях, які переробляють продукцію сільського господарства, важко встановити різницю між працею селянина-колгоспника і промислового робітника. В таких господарствах колгоспник по черзі змінює об'єкт своєї праці: з поля на ферму, завод чи майстерню і з ферми, заводу, майстерні — на поле. Праця такого колгоспника на промисловому об'єкті мало чим відрізняється від праці індустріальної, бо всі роботи він виконує за допомогою машин і механізмів.

Створення аграрно-промислових об'єднань впливає на розвиток колгоспно-кооперативної власності, на подолання відмінностей між робітничим класом і селянством, між містом і селом. Аграрно-промислові об'єднання також матимуть важливе значення у промисловому, культурно-побутовому і житловому будівництві на селі, у перетворенні сіл у населені пункти міського типу. Отже, розвиток аграрно-промислових об'єднань буде новим етапом розвитку продуктивних сил сільського господарства і всієї системи суспільних відносин у радянському селі.

ЛІТЕРАТУРА

1. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 4, 23.
2. Матеріали ХХІІ з'їзду КПРС. Держполітвидав УРСР, К., 1962.
3. Ж. «Вопросы экономики», 1969, № 11.
4. В. К. Логвиненко. Пути повышения уровня обобществления колхозной собственности. К., 1968.
5. Народное хозяйство СССР в 1968 году. Статистический ежегодник, М., 1969.
6. Газ. «Радянська Україна», 13 грудня 1969 р.
7. Газ. «Радянська Україна», 26 листопада 1969 р.
8. Собрание постановлений СССР, 1966, № 7; 1967, № 18—30, М., 1967.

9. Ж. «Экономика сельского хозяйства», 1969, № 10.
10. Ж. «Экономика сельского хозяйства», 1969, № 12.
11. Ж. «Экономика сельского хозяйства», 1967, № 10.
12. Ж. «Экономика сельского хозяйства», 1969, № 4.

ЛЕНІНСЬКІ ІДЕЇ ПРО ЕЛЕКТРИФІКАЦІЮ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ У ПОДОЛАННІ КУЛЬТУРНО-ПОБУТОВИХ ВІДМІННОСТЕЙ МІЖ МІСТОМ І СЕЛОМ

В. М. Токмаков

Чим більше часу минає з моменту прийняття першого перспективного плану ГОЕЛРО, центральним стержнем якого була електрифікація, тим величнішими постають перед нами ленінські думки про необхідність суцільної електрифікації країни.

Уважно слідкуючи за всіма відкриттями в галузі електротехніки, В. І. Ленін ще на початку ХХ ст. вказував на ті великі можливості, які відкриває перед суспільством використання електроенергії. У своїй роботі «Аграрне питання і «критики Маркса»» (1901 р.) В. І. Ленін підкреслював, що «електрична енергія дешевша від парової сили, вона відзначається більшою подільністю, її значно легше передавати на дуже великі віддалі» [1, 5, 120—121], що вона забезпечує кращу роботу машин і з успіхом може використовуватися в сільському господарстві. І далі, що завдяки можливості передавати електричну енергію на великі відстані стає реальним зробити всі скарги, які віками були надбанням небагатьох цивілізованих центрів, доступними для всього народу і знищити те відчуження від культури мільйонів селян, яке Маркс так влучно назвав «ідіотизмом селянського життя» [1, 5, 132].

Великого значення надавав В. І. Ленін електроенергії і як одному з найважливіших засобів в оздоровленні побутових умов життя трудящих. «Електричне освітлення і електричне опалення кожного будинку звільнять мільйони «домашніх рабінь» від необхідності губити три четверті життя в смердючій кухні» [1, 19, 41].

Вже в перші місяці після соціалістичної революції В. І. Ленін приділяв велику увагу питанням створення науково обґрунтованого державного плану електрифікації країни. У «Начерку плану науково-технічних робіт» (квітень 1918 р.) він підкреслював необхідність звернути особливу увагу на електрифікацію промисловості, транспорту, використання електрики в землеробстві. Саме цей історичний лист і став основою першого плану електрифікації Росії, ухваленого VIII Всеросійським з'їздом Рад.

У плані ГОЕЛРО знайшли втілення ленінські ідеї про електрифікацію як дійову матеріальну силу культурного зближення сільського і міського населення. У цьому документі дуже

виразно, по-ленінськи підкреслювалось: «...для нас совершенно ясно, что если развитие железнодорожного и водного транспорта нанесло первый решительный удар закоснелой отсталости русской деревни, то последним и решительным толчком в приобщении ее к интересам передового, культурного городского пролетариата послужит электрический провод, который уничтожит пространство, разделяющее новый город от новой деревни» [4, 108—109].

В кожній електростанції В. І. Ленін вбачав не тільки джерело одержання універсальної енергії, використання якої підвищує продуктивність праці, але й вогнище освіти, культурного розвитку трудящих. Для користування електроенергією замало було однієї грамотності. Як учив Ленін, потрібні були ще й відповідні спеціальні знання, як технічно застосовувати її у промисловості, землеробстві і окремих галузях промисловості і землеробства тощо [див. 1, 31, 253]. Оцінюючи з цієї точки зору значення будівництва електростанцій, Володимир Ілліч поставив завдання домагатися такого становища, щоб кожна електростанція «...займалася, так би мовити, електричною освітою мас» [1, 31, 463]. Особливо це стосувалося сільського господарства, де до революції була найбільша кількість неграмотних і де населення було фактично зовсім не підготовлене до електрифікації. З цих причин повне використання переваг електроенергії було об'єктивно необхідною умовою підвищення культурно-технічного рівня селянства.

Для В. І. Леніна електрифікація країни була найважливішим фактором перевиховання всієї психології дрібних землевласників. «Розв'язати це питання щодо дрібного землероба, оздоровити, так би мовити, всю його психологію може тільки матеріальна база, техніка, застосування тракторів і машин у землеробстві в масовому масштабі, електрифікація в масовому масштабі» [1, 32, 188], — писав В. І. Ленін. Після цього цілком ясно, що електрифікація сільськогосподарського виробництва залучає багатомільйонні маси селянства до передової технічної культури і цим служить для нього великою школою комуністичного виховання.

Наведена думка дозволяє зробити висновок, що В. І. Ленін розумів електрифікацію країни не тільки як широкий комплекс заходів, направлених на конкретну перебудову всіх галузей господарства і створення матеріально-технічної бази соціалізму і комунізму, але й як одну з найважливіших умов здійснення культурної революції. В такому розумінні електрифікація переставляє межі чисто технічного використання.

Однак В. І. Ленін вважав, що електрифікація зможе здійснити роль великого перетворювача в культурному житті селянства тільки при умові переходу на соціалістичні рейки багатомільйонних індивідуальних селянських господарств. Вказуючи

на шляхи переходу до соціалістичного землеробства в «Плані брошури «Про продовольчий податок» В. І. Ленін писав:

«...дрібний селянин

колгоспи

електрифікація» [1, 32, 290].

Дрібне, відособлене селянське господарство, засноване на примітивній організації праці, обмежувало можливості застосування технічних засобів механізації і електрифікації сільського господарства. Тому без соціалістичної індустріалізації і перетворення сільського господарства на соціалістичних началах не можна було й розраховувати на створення великого машинного виробництва в сільському господарстві.

Внаслідок соціально-економічних перетворень, здійснення плану ГОЕЛРО, перших п'ятирічок і післявоєнних планів розвитку народного господарства піднявся на небачену висоту культурний рівень селянства, його побут і суспільна свідомість. Дореволюційне село з його багатівіковим відривом від культурних багатств і суцільною безграмотністю і старозавітним побутом одійшло в безповоротне минуле.

У міру розвитку електрифікації країни, будівництва могутніх електростанцій і електричної мережі, приєднання колгоспів і радгоспів до державних енергосистем електроенергія все ширше і різноманітніше запроваджувалась у виробництво, побут і культуру сільських мешканців. Рубежем крутого повороту до завершення сільської електрифікації стали рішення березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС, Директиви XXIII з'їзду КПРС по п'ятирічному плану розвитку народного господарства. В рішеннях і директивах партії у світлі нових завдань піднесення колгоспно-радгоспного виробництва і покращання культурно-побутових умов життя сільських трудівників було поставлене завдання забезпечити електроенергією не тільки усі колгоспи і радгоспи країни, але до кінця п'ятирічки електрифікувати в основному і будинки колгоспників.

Якісно новим, вищим етапом розвитку електрифікації за роки теперішньої п'ятирічки є завершення єдиної енергетичної системи Європейської частини СРСР, яка, об'єднуючи в єдиному господарсько-економічному комплексі промисловість і сільське господарство, дає можливість мати більш максимальну маневреність, економічність і надійність забезпечення електроенергією сільських споживачів.

Роль електрифікації в подоланні культурно-побутових відмінностей між міським і сільським населенням можна бачити на прикладі Харківської області. За останній час на Харківщині проведена значна робота по завершенню сільської електрифікації. Зараз всі колгоспи і радгоспи підключені до державних енергосистем, і з кожним роком сільські трудівники все інтенсивніше застосовують електроенергію в своєму господарстві, в поліпшен-

ні побуту. В 1968 р. загальне споживання електроенергії виросло в порівнянні з 1960 р. більш ніж у 2,2 раза, а на виробничі потреби — у 2,4 раза, на освітлення громадських приміщень і будинків колгоспників — в 1,6 раза. На початок 1969 р. було електрифіковано 97,3% будинків колгоспників і 96,9% квартир робітників радгоспів [5]. Харківська область в основному завершує сільську електрифікацію.

Характерною особливістю сучасного етапу розвитку сільської електрифікації є широке впровадження електродвигунів у виробничі процеси (табл. 1 [5]).

Т а б л и ц я 1

Роки (на кінець року)	Кількість електродвигунів у сільському господарстві, тис. шт.	Сумарна потужність, тис. квт
1960	14,3	74,6
1965	28,2	155,2
1966	33,4	183,2
1967	38,2	205,3
1968	42,3	227,4

З таблиці видно, що кількість електродвигунів у сільському господарстві області зросла у 1968 р. порівняно з 1960 р. у 2,8 раза, а їх сумарна потужність — у 3 рази. Електроозброєння сільськогосподарського виробництва в середньому по області тільки за 1966—1968 рр. зросло з 68 до 81 квт/годин на 1 га орної землі.

Процес збільшення електричних потужностей, а також тракторного, комбайнового і автомобільного парку, що працюють в сільському господарстві — це разом з тим і процес витіснення важкої ручної праці і зміна її характеру. На основі механізації і електрифікації сільського господарства в Харківській обл., як і в цілому по країні, багато зроблено по ліквідації важкої ручної праці. Ще в довоєнний час ручну працю у рослинництві вже витісняла машина. У сучасних умовах, коли застосування машин у рослинництві прийняло загальне розповсюдження, у цій галузі завершується процес повної ліквідації важкої ручної праці.

В результаті електромеханізації виробничих процесів у сільському господарстві у сучасний період механічна праця все ширше використовується і в такій трудомісткій галузі як тваринництво. Внаслідок такої властивості електроенергії, як подільність, винаходяться все нові електродвигуни та електроустаткування різної потужності і призначення, необхідні для комплексної механізації і автоматизації виробничих процесів у сільському господарстві, особливо у тваринництві. Заготівля кормів і їх розда-

ча, механізоване водопостачання, доїння корів, прибирання приміщень, механізована стрижка овець та ін. (що зараз не можна уявити без застосування електроприладів) перестало бути справою фізичних зусиль людини. Ця робота виконується машинами, з кожним роком у все більшому масштабі. Наприклад, у 1968 р. на молочнотоварних фермах колгоспів області механізованою подачею води обслуговувалось 94,2 % усього поголів'я великої рогатої худоби, в радгоспах — 96,9 %, роздача кормів механізована відповідно на 10,7 і 13,0 %, прибирання приміщень — на 32 і 80,2 %, доїння корів — на 38,6 і 78 %¹.

Нові машини і агрегати не тільки набагато полегшують працю тваринників, звільняючи їх від багатьох одноманітних операцій, але й перетворюють її в більш продуктивну та інтелектуальну.

Підведення під сільське господарство передової економічної бази — електроенергетики є серйозним доказом піднесення культурно-технічного рівня трудівників села. Важливішими показниками цього процесу стають ті якісні зміни, що відбуваються у професійно-кваліфікаційній структурі робітників фізичної праці у сільському господарстві. Зараз багато спеціальностей, що виникли на початку становлення колгоспного ладу, значно змінюються. Наприклад, слово «доярка» і «свинар» втрачають свій колишній зміст, виникають професії більш широкого кваліфікаційного профілю — майстер машинного доїння, свинар-механізатор, тваринник-механізатор тощо. Характерною і загальною рисою для нових професій є їх зв'язок з механізацією і електрифікацією виробництва, із знанням основ електротехніки, вміння користуватися електрообладнанням.

У процесі поглиблення міжгалузевої спеціалізації народжуються нові професії, обумовлені порівняно вузькою спеціалізацією робітників кваліфікованої праці, безпосередньо зв'язаних з електромеханізацією виробничих процесів. Наприклад, спеціальність електрика зараз у сільському господарстві поділяється на електромонтера, електрозварювальника, наладчика або механіка по електротехніці, електродоїнню; професія слюсаря — на слюсаря-тваринника, слюсаря-монтажника тощо. Зараз у сільському господарстві з'явилися десятки нових професій.

Всі ці зміни сталися внаслідок зростання науково-технічного прогресу й розвитку на його основі професіоналізації трудівників села, зростання їх культурно-технічного рівня. Застосування сучасної техніки, придбання необхідних професійно-кваліфікаційних знань неможливе без підвищення загальноосвітньої і спеціальної технічної підготовки. Зріст технічного прогресу уже зараз вимагає від працівників сільського господарства середньої технічної освіти.

¹ Розрахунки зроблені на основі з'єднаних річних звітів колгоспів і радгоспів за 1968 р. [6].

Поряд з якісними змінами у професійно-кваліфікаційній структурі робітників фізичної праці науково-технічний прогрес у сільському господарстві вносить все помітніші зміни у співвідношення між робітниками механізованої і немеханізованої фізичної праці. Обслідування, проведене нами в ряді колгоспів області, показали, що тільки за період з 1960 по 1967 рр. питома вага групи робітників механізованої праці у загальній кількості зайнятих фізичною працею зросла з 8,8 до 14,3% [2, 45]. Хоч самою численною групою серед представників фізичної праці у сільському господарстві залишаються робітники переважно ручної немеханізованої праці, однак по значенню у виробництві на сучасному етапі головне місце належить групі робітників механізованої кваліфікованої праці. Це не означає, що робітники переважно ручної праці втратили значення у виробництві. Йдеться про те, що дальший розвиток сільськогосподарського виробництва можливий тільки на базі його електрифікації, механізації і хімізації.

Важливим показником культурно-технічного зростання сільського населення є збільшення чисельності інженерно-технічних працівників по обслуговуванню сучасної техніки у колгоспах і радгоспах. За період з 1963 по 1967 рр. загальна кількість інженерно-технічних працівників у сільському господарстві Харківської області зросла з 728 до 1054 чоловік, майже у півтора раза, причому з вищою і середньою спеціальною освітою — з 424 до 652 чоловік, тобто у 1,8 раза. У процентному відношенні до загального числа спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою питома вага інженерів і техніків збільшилась з 6,7 до 11,3% [6]. При дальшому розвитку комплексної механізації і автоматизації виробничих процесів у сільському господарстві кількість інженерно-технічних працівників зростатиме, бо на сучасному етапі розвитку колгоспно-радгоспне виробництво недостатньо забезпечене цими кадрами. Таким чином, комплексна механізація і автоматизація на основі електрифікації сільського господарства, як і в промисловості, має велике не тільки економічне, але й соціальне значення.

По-перше, вона докорінно змінює характер сільськогосподарської праці, перетворюючи її в різновид індустріальної; по-друге, доводить необхідність підвищення культурно-технічного рівня сільських працівників, і, нарешті, створює умови для повної ліквідації відмінностей між містом і селом, між розумовою і фізичною працею. Зростання культурно-технічного рівня є не тільки науково-технічним прогресом, але й істотною рисою процесу формування всебічно розвинутої людини, частиною завершального етапу культурної революції в нашій країні.

Велика роль електрифікації і в подоланні соціальних відмінностей у культурно-побутових умовах життя сільського і міського населення. Завдяки завершенню в основному сільської

електрифікації, а також значному збільшенню особливо в останні роки виробництва речей культурно-побутового призначення, все більше розповсюдження одержують як громадські форми культурного обслуговування сільських жителів, так і різні електровари у сільському побуті.

Важливим показником процесу зближення культурно-побутових умов сільського і міського населення є постійно зростаючий попит трудівників села на такі вироби індивідуального користування, які економлять час, полегшують працю, допомагають організації культурного відпочинку. Дані про продаж деяких видів електроварів тільки через систему споживчої кооперації (в шт.) показані в табл. 2 [7].

Таблиця 2

	1965 р.	1966 р.	1967 р.	1968 р.
Холодильники	2919	3449	4524	4936
Пральні машини	8718	12301	15808	15790
Пилососи	359	597	1217	1324
Телевізори	11302	15129	17039	18513
Радіоприймачі	13920	9517	11452	10878

У будинках колгоспників і робітників радгоспів радіо, телевізори, пральні машини, холодильники тощо стали такими ж звичайними речами, як і в квартирах городян.

У міру розвитку електрифікації значно поліпшилися умови радіо- і кінофікації сільської місцевості.

В табл. 3 приведені порівняльні дані щодо цього по міській і сільській місцевостях Харківської обл.

Таблиця 3¹

	У міській місцевості			У сільській місцевості		
	1960 р.	1965 р.	1966 р.	1960 р.	1965 р.	1966 р.
Трансляційні радіоточки у розрахунку на 100 чол.	18,2	20,1	21,6	21,6	25,0	25,8
Кіноустановки, одиниць	242	258	250	641	914	955
Кількість відвідувань кіносеансів на одного жителя на рік	14,9	17,1	16,6	13,5	17,2	17,5

Як видно з табл. 3, зараз сільське населення випереджає міське по кількості і радіотрансляційних точок і відвідувань кіно.

¹ Таблицю складено на основі матеріалів [3, 22, 584, 585].

Кінофікація, радіофікація, а також телефікація сільської місцевості — це могутні знаряддя комуністичного виховання трудящих. Втілюючи в собі можливості багатьох видів мистецтва і засобів масової інформації, кіно, радіо і телебачення несуть ленінські ідеї, натхненне слово партії у самі віддалені куточки країни, дають усім трудящим можливість користуватися скарбами соціалістичної і світової культури, науки і мистецтва.

XXIII з'їзд КПРС, чергові Пленуми ЦК КПРС накреслили перспективи сільської електрифікації, дальший розвиток якої сприятиме подоланню як соціально-економічних, так і культурно-побутових відмінностей між містом і селом. І все це — наші досягнення і наші плани, зв'язані з безсмертним ім'ям Леніна, з реалізацією його ідей про роль електрифікації у будівництві комуністичного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. В. І. Ленін. Твори, т. 5, 19, 31, 32.
2. Вісник Харківського університету, № 39, серія наукового комунізму, вип. 3, Харків, 1968.
3. Народне господарство Української РСР в 1966 р. «Статистика», К., 1967.
4. План ГОЭЛРО. М., 1955.
5. Поточний архів Харківського обласного статистичного управління. Сектор сільського господарства. Річні звіти ЦСУ СРСР.
6. Поточний архів Харківського облвиконкому, планова комісія, сектор сільського господарства.
7. Поточний архів Харківського обласного управління торгівлі. Річні звіти ЦСУ СРСР.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ ПАРТІЙНОГО КЕРІВНИЦТВА І ВНУТРІПАРТІЙНОЇ ДЕМОКРАТІЇ — НЕОБХІДНА УМОВА ЗМІЦНЕННЯ КОЛГОСПНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Б. Т. Личко

Характеризуючи роль партії в політичній організації суспільства, В. І. Ленін вказував: «Для нас принципіально не може бути сумніву в тому, що повинна бути зверхність комуністичної партії» [2, 31, 328].

КПРС, спираючись на марксистсько-ленінську теорію, творчо розвиває і застосовує її в політичній, економічній і соціальній областях. Науково обгрунтоване керівництво дає можливість партії визначати наявність об'єктивних передумов, з їх урахуванням ставити конкретні завдання і відповідно до них мобілізувати матеріальні і духовні зусилля народу на їх виконання.

Програма КПРС підкреслює, що «період розгорнутого будівництва комунізму характеризується дальшим зростанням ролі

і значення Комуністичної партії, як керівної і спрямовуючої сили радянського суспільства» [3, 399—400]. Це обумовлено збільшенням масштабів і складністю завдань по комуністичному перетворенню суспільства, а також піднесенням творчої активності мас, дальшим розвитком соціалістичної демократії» [3, 399—400].

Партійне керівництво — визначальний політичний фактор розвитку демократичних начал в управлінні справами суспільства. Вказуючи на об'єктивну необхідність партійного керівництва рухом мас, В. І. Ленін зазначав, що гасла партії повинні бути «завжди попереду революційної самодіяльності маси, будучи маяком для неї, показуючи в усій його величч і в усій його чарівності наш демократичний і соціалістичний ідеал...» [2, 9, 89].

Основний принцип керівництва марксистсько-ленінської партії — це опора на досвід і ініціативу мас. Він впливає з того, що партія втілює в собі відношення самодіяльності і самоврядування, а її внутрішня будова і норми життя є зразком для інших громадських організацій і ланок політичної організації радянського суспільства. З приводу демократизму нашої партії В. І. Ленін писав: «Російська соціал-демократична робітничка партія організована демократично. Це значить, що всі справи партії ведуть, прямо або через представників, усі члени партії, на рівних правах і без всякого винятку; причому всі службові особи, всі керівні колеги, всі установи партії — виборні, підзвітні, змінювані» [2, 11, 384]. Як обов'язкова норма внутріпартійного життя, колективність в партії відповідна самій суті радянського суспільства. В цьому вищому принципі — запорука справжнього демократизму партійного керівництва.

Практика показує, що відступ від ленінських принципів будівництва і діяльності Комуністичної партії, яка після перемоги соціалістичної революції стає правлячою партією, неминуче веде до порушення демократії в самій партії, що, в свою чергу, позначається на рівні демократії і в політичній організації всього суспільства. Це значить, що без внутріпартійної демократії неможлива соціалістична демократія як форма організації суспільства і управління ним.

Колгоспну демократію партія завжди розглядала як форму і засіб залучення широких мас селянства до активної участі в господарському і громадському житті. В сучасних умовах вона вимагає «рішучого зміцнення демократичних основ колгоспного ладу» [8]. А це пов'язано з посиленням ролі первинних партійних організацій колгоспів, які є безпосередніми провідниками політики КПРС.

Розвиток колгоспної демократії передбачає підвищення відповідальності колгоспників перед суспільством, виховання політичної активності, високої ідейності і свідомої самодисципліни. Це має тим більше значення, що колгоспне селянство далеко не являє собою однорідну масу. Колгоспники відрізняються один

від одного за своїм культурним рівнем, освітою, ставленням до праці в колгоспному виробництві та до громадських обов'язків. Отже, завдання партійних організацій колгоспів полягає в тому, щоб створювати необхідну обстановку для волевиявлення всіх членів колгоспу і, спираючись на передову їх частину, одержувати підтримку більшості та приймати необхідні рішення у відповідності з інтересами держави, колгоспу і колгоспників.

Значну роль у зміцненні сільських партійних організацій відіграли постанови ЦК КПРС про утворення партійних комітетів у великих колгоспах і радгоспах, яким дозволялось створювати партійні комітети в партійних організаціях колгоспів, що налічують 50 і більше комуністів.

У 1968 р. 9809 колгоспних парторганізацій (23,7%) мали парткоми [5, 20]. Кількість бригадних парторганізацій за останні сім років зросла на 73%, партгруп — у два рази [6, 10].

Утворення парткомів і широкої мережі бригадних парторганізацій наблизило партійне керівництво до людей, дало можливість оперативніше впливати на виробничі справи у бригадах і на фермах.

З утворенням бригадних і відділкових партійних організацій розширились межі масово-політичної діяльності. За допомогою бригадних партійних організацій в первинних колективах партійним впливом ширше і глибше охоплюються сільські трудівники.

Здійснюючи керівництво колгоспами, партійні організації не беруть на себе функцій органів колгоспного самоврядування. Визначаючи завдання парторганізацій в сучасних умовах, XXIII з'їзд КПРС підкреслив, що «партійні організації повинні діяти властивими їм методами організаторської і виховної роботи, не допускаючи підміни і дріб'язкової опіки радянських і господарських органів» [4, 182]. Цими методами партійної роботи здійснюється і керівництво колгоспною демократією. В сучасних умовах вони стають більш науково обґрунтованими, в їх основі лежить зростаюча демократична ініціатива колгоспних мас, їх активність і самодіяльність. Це є наслідком здійснення рішень XXIII з'їзду партії, березневого (1965 р.) і жовтневого (1968 р.) Пленумів ЦК КПРС, які приводять до глибоких якісних зрушень у колгоспному житті. Важливою особливістю цих змін є те, що виробництво все більше стає на наукові основи, для розвитку місцевої ініціативи і самостійності кожного трудового колективу відкрився широкий простір. Ці обставини значно підвищують вимоги до стилю і методів роботи первинних парторганізацій колгоспів.

Якщо до березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС, коли не було сталих планів і колгоспи часто не мали змоги визначити перспективи свого розвитку, колгоспним парторганізаціям дово-

дилось більше займатися поточними, оперативними справами, докладати зусиль до ліквідації тих чи інших проривів, то тепер, коли колгоспам встановлено сталі державні плани — замовлення, розширено права по веденню виробництва, колгоспні партійні організації живають компанійщину в своїй роботі, виконують останню цілеспрямовано і з перспективою. Активне впровадження науки в сільськогосподарське виробництво і удосконалення виробничих відносин потребує від партійних організацій ширшого використання наукових методів і в їх діяльності. Для цього в нових умовах існують реальні можливості.

Сучасний стан у житті і діяльності колгоспних партійних організацій характеризується не тільки удосконаленням методів їх керівництва, а й далшим розвитком партійної демократії. Це знаходить виявлення у підвищенні ролі зборів первинних партійних організацій як органів широкої демократії, критики і самокритики; в більш послідовному впровадженні демократичних принципів у роботу партійних бюро і комітетів, у залученні до активного і творчого життя партійних організацій всіх комуністів, у розширенні масового контролю за діяльністю виборних органів та ін.

Завдання, поставлене Програмою КПРС, «... йти попереду і в організації свого внутріпартійного життя, показуючи приклад і зразок вироблення найдосконаліших форм комуністичного суспільного самоврядування» [3, 400] у практиці колгоспних партійних організацій здійснюється все повніше.

Внутріпартійна демократія, відбиваючи в найбільш повному вигляді загальний рівень розвитку соціалістичної демократії, є найважливішим фактором розвитку всіх інших форм соціалістичної демократії.

Подолання розриву, що існує між розвитком демократичних принципів у партії і рівнем їх реалізації в інших ланках політичної організації соціалістичного суспільства, відображає процес безперервного розвитку всіх форм радянської соціалістичної демократії.

Коллективне обговорення важливих питань колгоспного життя, принципова їх постановка і прийняття відповідних рішень — одна з форм партійного впливу на роботу органів колгоспного самоврядування. Виховна функція колгоспної демократії знаходиться під спрямовуючим впливом партійних організацій колгоспів.

Керівна роль партійних організацій у повсякденній діяльності колгоспу здійснюється також безпосередньо через комуністів, які працюють на різних ділянках виробництва. Сила партійного впливу на розвиток демократичних начал в управлінні колгоспом прямо залежить від того, як активно діють всі члени первинної партійної організації, наскільки вони пройняті почуттям відповідальності за стан колективних справ. Ось чому важ-

ливо, щоб основні ділянки колгоспного виробництва і управління були охоплені партійним впливом. У цьому відношенні багато зроблено, наприклад, в Харківській обл., де в 440 колгоспах створено 494 бригадних і відділкових парторганізацій і 493 партгрупи [4]. Саме через них і здійснюються зв'язки з масами і безпосередній вплив комуністів на рівень господарювання.

Як ми вважаємо, було б доцільним створювати окремі партгрупи з комуністів адміністративно-управлінського персоналу, що тепер входять до складу парторганізацій колгоспних підрозділів. Ці комуністи повинні відповідати не тільки за стан виробництва, але і за рівень господарювання, здійснення принципів колгоспної демократії. Якби були створені такі партгрупи, то питання управління стали б предметом їх обговорення. Забезпечуючи авангардну роль комуністів, глибоко демократичну за своєю суттю, і розглядаючи кожне питання з позицій того, яку участь в його вирішенні беруть члени партії, партійні організації добивалися б рішучого піднесення відповідальності колгоспних комуністів за послідовне додержування принципів колгоспної демократії і всебічне її розгортання.

Слід підкреслити, що комуністи, виховані на принципах внутріпартійної демократії, беруть активну участь і в органах колгоспного управління. Наприклад, в колгоспах «Шлях до комунізму», «Червоний партизан», «Жовтень», ім. Горького Козельщинського району Полтавської обл., комуністи становлять 3,8% до загальної кількості колгоспників, в органах же управління їх питома вага в п'ять разів більше (21,6%).

Соціологічні дослідження показують, що в комуністів вище рівень активності в управлінні справами колгоспів. Відповідаючи на питання «Яку участь берете в роботі органів управління?», 86% комуністів зазначили, що вони не тільки бувають присутніми на колгоспних зборах, засіданнях правління, виробничих нарадах, а й виступають на них, готують рішення тощо.

Комуністи відіграють провідну роль в роботі органів колгоспної демократії, у впровадженні в життя її принципів. А це накладає на парторганізації ще більшу відповідальність за стан громадської активності трудящих, тим більше, що управлінський актив потребує значного розширення. Про його вузькість свідчать, наприклад, дані по вказаних вище колгоспах Козельщинського району: тут деякі комуністи залучаються до роботи в двох-трьох і більше органах управління колгоспом, тоді як багато безпартійних не залучаються до цієї діяльності.

Вузькість активу пояснюється як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. На питання анкети «Якщо не берете участі в управлінні справами колгоспу, то чому?» переважна більшість колгоспників вказала на об'єктивні причини (втомлюються на роботі, заважають домашні справи, недостатність знань тощо). Але деяка частина колгоспників (27,9%) посилається на суб'єк-

тивні фактори. Зокрема, вони відзначають, що їм цього не пропонують, не прислухаються до їх думки, або просто їм цього не хочеться робити. Все це свідчить про те, що залучення до управління справами колгоспів широких мас колгоспників залишається для первинних партійних організацій одним з головних завдань, вирішення якого потребує посилення виховної і організаторської роботи безпосередньо в первинних колективах, рішучішої боротьби з порушеннями колгоспної демократії, які ще подекуди мають місце.

Політбюро ЦК КП України, розглядаючи, наприклад, питання про практику проведення колгоспних зборів в Ровенській області, відзначило ряд серйозних порушень колгоспної демократії. У деяких колгоспах загальні збори скликаються дуже рідко, а бригадні зовсім не практикуються. Бувають випадки, коли на загальні збори виносяться до 15—20 питань і рішення по них приймаються без обговорення.

Слід підкреслити, що зв'язок, який існує між рівнем культури і освіченістю колгоспного селянства і розвитком демократії в колгоспах, опосередковується рядом інших факторів.

Дослідження показують, наприклад, що ступінь управлінської активності колгоспників залежить від рівня їх політичної свідомості. Звідси випливає висновок, що можливості, які відкриваються зростанням культури населення, для розвитку демократії, використовуються тим повніше, чим більше таке зростання супроводиться всебічною політичною освітою мас. Ось чому КПРС надає великого значення ідеологічній роботі серед населення.

Участь в управлінні справами суспільства передбачає також наявність певних соціальних якостей людей. Це відзначалось ще К. Марксом, який писав, що «...державні функції і т. д. — не що інше, як способи існування і дії соціальних якостей людини» [1, I, 228—229].

Вказані колгоспниками суб'єктивні фактори, які заважають їм брати участь в управлінні справами колгоспу, продиктовані, на нашу думку, не тільки тим, що справді мають місце факти, коли до них не прислухаються чи затискують критику. Це також результат недостатньо глибокого і повного виховання в людей соціальних якостей — високої свідомості суспільних обов'язків, принциповості, відповідальності, непримиренності до порушників суспільних інтересів та ін., без яких неможлива активна участь в управлінні справами колективу.

Враховуючи тенденцію відносного відставання суспільної свідомості від суспільного буття, треба всебічно створювати умови, що зменшували б ступінь її виявлення. Широкий і всебічний аналіз виробничої діяльності колективу, узагальнення власного досвіду дозволяють колгоспникам самим оцінювати наслідки

своїєї діяльності і брати участь в компетентному розв'язанні виробничих питань. У зв'язку з цим важливе значення має обізнаність колгоспників із справами колгоспу, гласність підсумків виробничої діяльності.

Слід враховувати також те, що саме залучення колгоспників до управління суспільними справами — важливий стимул їх суспільно-політичної активності. Про це свідчать проведені нами соціологічні дослідження: службові особи не тільки бувають присутніми на зборах, нарадах, засіданнях, але, як правило, виступають на них з критикою чи з пропозиціями. Колгоспники, на яких покладена відповідальність за певну ділянку роботи і які пропонують рішення, вказують на недоліки, становлять приблизно 76,3%; ті ж, хто не має громадських доручень, — тільки 41%.

Досвід свідчить, що для багатьох колгоспників школою колективного управління є відкриті партійні збори. У колгоспах, наприклад, Козельщинського району Полтавської обл. близько двох третин партійних зборів проводяться відкритими. У складі виступаючих на цих зборах до 30% безпартійних. Вивчення протоколів показує, що ці люди беруть активну участь в роботі загальних зборів колгоспу, засідань правління тощо. Це один з виявів впливу внутріпартійної демократії на виховання колгоспних мас і залучення їх до управління колгоспом. Практика відкритих партійних зборів сприяє тому, щоб колегіальність і в органах колгоспного самоврядування зводилась не тільки до форми прийняття рішень, але, по суті, відбивала думку мас, їх колективний досвід.

Таким чином, діяльність колгоспних партійних організацій — важливий фактор удосконалення керування справами колгоспу, поліпшення організаційних форм колгоспної демократії, виховання потрібних для управління суспільством соціальних якостей у сільських трудівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 1.
2. В. І. Ленін. Твори, т. 9, 11, 31.
3. Матеріали XXII з'їзду КПРС. Держполітвидав УРСР, К., 1962.
4. Матеріали XXIII з'їзду КПРС. Політвидав України, К., 1966.
5. В. В. Иванов. Возрастание руководящей роли КПСС и укрепление сельских парторганизаций. Йошкар-Ола, 1969.
6. Ж. «Партийная жизнь», 1968, № 18.
7. Поточний архів Харківського ОК КП України за 1969 р.
8. Про невідкладні заходи по дальшому розвитку сільського господарства СРСР. Постанова ЦК КПРС від 26 березня 1965 р. Газ. «Колгоспне село», 27 березня 1965 р.